

УДК 332.33:338.432

Проблеми національної економіки

Колесник Тетяна Василівна

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного менеджменту та
альтернативних джерел енергії
Вінницький національний аграрний університет*

Колесник Татьяна Васильевна

*кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры административного менеджмента и
альтернативных источников энергии
Винницкий национальный аграрный университет*

Kolesnik Tatyana

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of Department of Administrative Management and
Alternative Energy Sources
Vinnytsia National Agrarian University*

Мазур Сергій Анатолійович

*кандидат економічних наук, старший викладач
кафедри зовнішньоекономічної діяльності,
готельно-ресторанної справи та туризму
Вінницький національний аграрний університет*

Мазур Сергей Анатольевич

*кандидат экономических наук, старший преподаватель
кафедры внешнеэкономической деятельности,
гостинично-ресторанного дела и туризма
Винницкий национальный аграрный университет*

Mazur Serhii

*Candidate of Economic Sciences, Senior Lecturer
Department of International Management Hotel and
Restaurant Business and Tourism
Vinnytsia National Agrarian University*

**ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ РИНКУ ЗЕМЛІ В
АГРАРНІЙ ЕКОНОМІЦІ
ПРОБЛЕМЫ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ РЫНКА ЗЕМЛИ В
АГРАРНОЙ ЭКОНОМИКЕ
PROBLEMS OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE EARTH
MARKET IN AGRARIAN ECONOMY**

Анотація. У статті розглядаються актуальні питання розвитку ринку землі в аграрній економіці, а саме: наголошується, що дана проблематика на сьогодні є дискусійною як для теорії, так і практики в ринкових умовах України. В принципі, підкреслюючи необхідність залучення земельних ресурсів в обіг, спеціалісти стверджують, що цьому має передувати вирішення початкових передумов, а саме, чітка система оподаткування, іпотечне кредитування, розвиток ринкової інфраструктури, демонополізація сільськогосподарського виробництва, страхування сільськогосподарських ринків та інше. Незавершеність цих та інших аграрних перетворень створило ситуацію, коли власники земельних паїв висловлюють своє негативне ставлення до запровадження ринку земельних ресурсів. Міністерством аграрної політики та продовольства України пропонується проект закону, в якому мають бути вписані та запропоновані норми для вирішення сукупності вище викладених питань, і таким чином, на практиці можуть сприяти запуску ринку землі. Розглядаються можливі моделі розвитку аграрної економіки в залежності від стану проведення земельних відносин, вказується на те, що рівень сільськогосподарського виробництва в Україні, зумовлений не раціональним використанням земельних ресурсів галузі основного виробництва, що є наслідком незавершеності повного процесу формування ринку земельних відносин. В даній статті представлено результати соціологічного опитування керівників сільськогосподарських підприємств

та власників земельних паїв на предмет запровадження ринку землі та можливі наслідки впровадження ринку землі в практику господарювання.

Ключові слова: *ринок землі, передумови, резерви, опитування, закон, моделі розвитку, державна політика, механізми, земельні відносини, аграрні перетворення.*

Анотація. *Рассматриваются актуальные вопросы развития рынка земли в аграрной экономике. Акцентируется внимание на том, что данная проблема в сегодняшних реалиях есть дискуссионной как в науке, так и практике а рыночных условиях Украины. Подчеркивая в принципе необходимость вовлечения земельных ресурсов в рыночный оборот, специалисты утверждают, что этому должно предшествовать решение важных подготовительных предисловий: соизмеримое налогообложение, ипотечное кредитование, развитие достаточной рыночной инфраструктуры, демонополизация сельскохозяйственного производства, страхование рисков и другое. Незавершённость этих и других аграрных преобразований предопределило ситуацию, когда владельцы земельных паев высказывали свое негативное отношение к формированию рынка земельных ресурсов. Министерство аграрной политики и продовольствия Украины предлагает проект закона в котором должны быть выписаны важные нормы, использование которых на практике будет способствовать запуску рынка земель. Рассматриваются и предлагаются варианты различных моделей развития аграрной экономики в зависимости от состояния реформированных земельных отношений, указывается на то, что уровень сельскохозяйственного производства в Украине, обусловлено не рациональным использованием земельных ресурсов области основного производства, является следствием незавершенности полного процесса формирования рынка земельных отношений. В данной статье представлены результаты социологического опроса руководителей*

сельскохозяйственных предприятий и владельцев земельных паев на предмет введения рынка земли и возможные последствия внедрения рынка земли в практику хозяйствования.

Ключевые слова: *рынок земли, предусловия, резервы, опрос, закон, модели развития, государственная политика, механизмы, земельные отношения, аграрные превращения.*

Summary. *The article deals with the actual issues of development of the land resources market in the agrarian economy, namely, it is noted that this problem is today debatable both for theory and practice in the market conditions of Ukraine. Emphasizing, in principle, the need to attract land resources in turnover, experts say that this should be preceded by a solution of initial preconditions, namely, grounded taxation, mortgage lending, the development of market infrastructure, demonopolization of agricultural production, insurance of agricultural markets, and so on. The incompleteness of these and other agrarian transformations has created a situation where the owners of land shares express their negative attitude to the introduction of the land market. The Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine proposes a draft law in which must be drafted and proposed laws for the solution of set of the above said questions, and thus, in practice, can promote the launch of the land market. Possible models of agrarian economics development depending on the state of land relations are considered, it is indicated that the level of agricultural production in Ukraine is due to the non-rational use of land resources of the main production sector, which is the result of the incompleteness of the complete process of forming the land relations market. This article presents the results of a sociological survey of managers of agricultural enterprises and owners of land shares for the introduction of the land market and the possible consequences of the introduction of the land market in the practice of management.*

Key words: *land market, preconditions, reserves, poll, law, development models, state policy, mechanisms, land relations, agrarian transformations.*

Постановка проблеми. Сучасний стан неефективного і нерационального використання земельних ресурсів в аграрному секторі економіки та споживацьке ставлення до землі впродовж останнього століття суттєво ускладнили можливість прозорого формування ринку землі за аналогією розвинутих країн світу [14], цей процес ускладнюється тим, що багато фахівців – економістів висловлюють діаметрально протилежні наукові думки стосовно доцільності запровадження ринку землі, механізмів його державного регулювання та можливих наслідків на перспективу, розглядаючи дану ситуацію, існує об'єктивна необхідність систематизації та удосконалення наукових засад формування й запровадження ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика запровадження ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення сьогодні активно обговорюється у суспільстві та різних фахових середовищах, в тому числі і науковому. В цьому плані доцільно виділити публікації відомих вчених-аграрників: Даниленка А.С. [1], Гадзало Я.М. [2], Калетніка Г.М. [9], Кириленка І.Г. [4], Лупенка Ю.О. [5], Мартинюка М.П. [6], Новаковського Л.Я. [7], Саблука П.Т. [8], Прутської О.О. [10].

Проте і в суспільстві і в науковій спільноті ще не сформовано однакостайної думки стосовно того як має формуватися один із ключових ринків ринкової економіки України, якою має бути модель його запуску та інституційне забезпечення, тому, ці та інші питання в підсумку і зумовили вибір теми даного дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання).

Проаналізувати існуючі науково-методичні підходи щодо запровадження ринку землі в Україні та обґрунтувати можливу раціональну модель його розвитку на перспективу.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день, слід зазначити, що розвиток земельних відносин в Україні залишається найбільш консервативною сферою економічних відносин. Дискусії політиків і вчених-аграріїв сконцентровані в основному на купівлі-продажу земель сільськогосподарського призначення, але при цьому поза увагою залишається низка нагальних проблем, пов'язаних з охороною земель, збереженням родючості ґрунтів, недотриманням сівозмін, екологізації виробництва тощо, які фактично унеможливають їх вирішення за рахунок продажу земель. З іншої сторони, поза увагою залишається також гуманітарна складова ринкових земельних відносин як от: створення додаткових робочих місць, деградація сільського населення, захист інтересів селян-власників земельних ділянок тощо [12].

Отже, аграрна реформа в Україні, яка є необхідною складовою ринкової трансформації економіки, неможлива без кардинальної зміни земельних відносин, реформування сучасної системи землекористування, що базується на формуванні ринку землі та одночасному становленні її реального власника, який має реалізовувати всі права власності, у тому числі купівлю-продаж земельних ділянок. Однак розвиток ринку землі гальмується постійним продовженням мораторію на купівлю-продаж земель сільськогосподарського призначення в Україні, а також відсутність ринкового обороту сільськогосподарських земель, що звужує можливості залучати додаткові фінансові ресурси в аграрну економіку, які надає земельно-іпотечне кредитування. Разом з тим, сільське господарство відчуває гостру нестачу фінансових ресурсів як для забезпечення поточної виробничої діяльності, так і для збільшення обсягів виробництва [13].

Досвід розвинених країн світу показує, що запровадження ринкового обігу землі не може бути спонтанним, передумовою цьому повинно стати створення сприятливих умов для розвитку ринкової аграрної економіки.

Детальніший аналіз дозволяє зарахувати до таких умов: оподаткування, наявність ефективних механізмів державної підтримки сільгоспвиробників, іпотечне кредитування, розвиток ринкової інфраструктури, демонополізація виробництва та становлення виробничої і обслуговуючої кооперації, страхування сільськогосподарських ризиків та інше. Водночас до передумов слід віднести і запровадження жорстких механізмів державного регулювання, а саме тих виробничих процесів, які не регулюються ринком, посилення громадського контролю за ринковими відносинами та інших чинників впливу на ці процеси. Великий асортимент різномістовних передумов дозволяє здійснити їх класифікацію (рис.1)

Рис 1. Групування та зміст об'єктивних передумов запровадження ринку земельних ресурсів

Джерело: розробка авторів

Як бачимо з даної класифікації, що об'ємний перелік різноманітних передумов із специфічним змістом і технологією застосування об'єктивно стримує запровадження швидких земельних перетворень в АПК і фактично провокує існування специфічного укладу сільськогосподарської діяльності, коли великі компанії вбачають певні ризики і не бачать зміни існуючих земельних відносин. Дрібні товаровиробники, фермерські господарства, домогосподарства населення таки не бажають змін, оскільки не бачать свого місця в майбутній моделі аграрної реформи. Існування багатьох невирішених проблем землекористування об'єктивно вказує на

недосформованість державної стратегії та незадовільне інституційне забезпечення розвитку земельної реформи на ринкових засадах, а саме, держава практично самоусунулась від виконання регулюючих функцій в землекористуванні на усіх адміністративних територіях країни.

На фоні гальмування земельної реформи та відсутності державного регулювання земельних відносин склалися базові чинники (резерви), які стали не задіяними в процесі аграрних реформувань (табл.1)

Таблиця 1

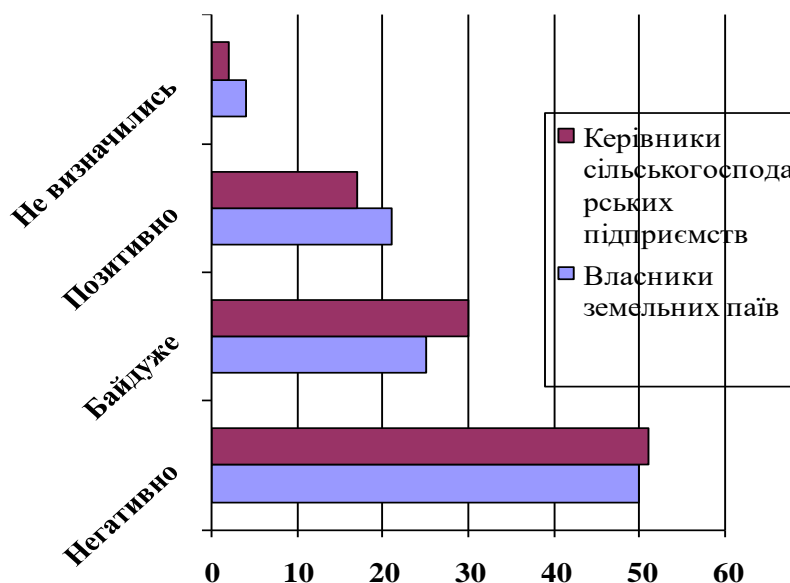
Чинники конкурентного розвитку АПК, які не задіяні через незавершеність земельної реформи

№ п	Чинники
1.	Розвиток приватної ініціативи, а саме, надання селянам виключно права самостійно розпоряджатися власністю на землю
2.	Впровадження земельно-іпотечного кредитування
3.	Кооперація, інтеграція, організація підприємницької діяльності
4.	Унормування діяльності великотоварних сільгоспвиробників
5.	Землепорядкування та охорона земель, збереження родючості ґрунтів, екологізація виробництва
6.	Привабливість інвестування, розвиток фондового ринку, міжнародне співробітництво в ринкових умовах

Джерело: розробка авторів

Відповідь на запитання про можливість продажу землі, дуже залежить від того, як сформульоване саме запитання: майже дві третини громадян висловились проти скасування мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення, і при цьому майже половина – за можливість продати свою землю. Такий парадокс дуже зручний для політичних спекуляцій. Більше того, є всі підстави вважати, що саме політичні спекуляції протягом останніх 20 років і призвели до того, що в свідомості громадян України закріпилося заперечливе ставлення до скасування мораторію і навіть саме це слово набуло негативного значення [12].

Незавершеність аграрних перетворень створила ситуацію, коли власники земельних паїв виказують своє негативне ставлення до запровадження ринку сільськогосподарських земель у зв'язку з невідповідністю нормативно-правового та інфраструктурного забезпечення, відсутністю платоспроможних вітчизняних покупців, нестабільністю економічного становища в країні (рис. 2) [14].

Рис. 2. Результати соціологічного опитування керівників сільськогосподарських підприємств та власників земельних паїв на предмет запровадження ринку землі
Джерело: розробка авторів

Аналізуючи дані з поданого рисунку, можна сказати, що вони показують те, що не хочуть ринкових перетворень землекористування ні керівники сільгоспідприємств, ні домогосподарства населення, тому складається парадоксальна ситуація: незважаючи на найвищий у світі рівень залучення земельних ресурсів у господарський обіг, високу родючість ґрунтів, різноманітність земельно-ресурсного потенціалу, на практиці не вдається реалізувати основне завдання земельної реформи – передачу земель у володіння ефективним землевласникам на умовах

дбайливого ставлення й перетворення її у ключовий фактор економічного зростання.

Також, існує проект закону «Про ринок земель», який передбачає та визначає правові та економічні засади організації і функціонування ринку земель, а також порядок проведення земельних торгів, в ньому враховано більшість пропозицій, і було обговорено найбільш головне – це те, що цим законопроектом продовжили мораторій на продаж землі (до 2013 року). Він унеможливив купівлю української землі іноземними громадянами, тому відповідно до цього законопроекту тільки громадяни України зможуть купувати українську землю, особлива увага в даному законопроекті приділена молодим спеціалістам, фермерським господарствам, яким буде надаватися земля за спеціальною пільговою процедурою. Головним, є те, що, ним пропонується встановити, що загальна площа земельних ділянок сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, яка може перебувати в оренді однієї особи з урахуванням пов'язаних осіб, може не може перевищувати шести тисяч гектарів сільськогосподарських угідь на території одного району та не більше п'яти відсотків площі сільськогосподарських угідь на території області.

Також передбачено, що орендарі земельних ділянок сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва та власники, що не передали в оренду такі земельні ділянки, будуть сплачувати один відсоток від нормативно-грошової оцінки наділу, і ці кошти будуть направлятися в доходну частину районного бюджету з подальшим автоматичним розподілом сільським радам на соціально-економічний розвиток сіл в залежності від кількості населення, що проживає у них. Це цю норму ми внесли в пункт 3 "Прикінцевих положень" законопроекту. Таким чином надходження до

місцевих бюджетів збільшиться більш ніж у десятки разів і будуть становити близько 4 мільярдів гривень щорічно.

Крім цього, законопроект доповнено новими положеннями щодо функцій, способу утворення та діяльності Державного земельного банку. Зокрема основною метою діяльності державного земельного банку буде залучення фінансових ресурсів та надання кредитів зі ставкою рефінансування не більше 5 відсотків ставки Національного банку України в агропромисловий комплекс для розвитку сільського виробництва та створення ефективного механізму ринкового регулювання у сфері обороту земельних ділянок сільськогосподарського призначення. Чи не цього чекають всі сільськогосподарські агроформування в нашій Україні, аби можна було брати кредити такі, які видаються сьогодні фермерам і в Європі?

Доопрацьованим законопроектом передбачено обов'язкову реєстрацію осіб, які ведуть товарне сільськогосподарське виробництво обов'язково за місцем знаходження земельного масиву аби і сплата всіх податків проводилась саме там [9].

В загальному гальмування земельної реформи не дало можливості задіяти найважливіші ринкові чинники конкурентного розвитку сільського господарства, ефективного його інтегрування до світової продовольчої системи на умовах економічної сумісності [2].

Зрозуміло, що на фоні загальної пасивності суб'єктів господарювання вирішальну роль у регулювання ринку землі повинна буде здійснювати держава через нормативно-законодавчі ініціативи. В даному випадку на замовлення Кабінету Міністрів України група вчених НААН запропонувала проект закону, який в комплексі регулюватиме ринковий обіг земель сільськогосподарського призначення; упорядкування організаційно-господарського устрою сільського господарства; формування сприятливого конкурентного середовища тощо [2].

Структура проекту закону, який немає назви, включає в себе усі напрями здійснення земельної реформи (табл. 2) [2].

Таблиця 2

Зміст та основні напрями здійснення земельної реформи в Україні

№ п/п	Напрями
1	Проведення суцільної інвентаризації, видача на всі земельні ділянки правовстановлюючих документів, завершення формування державного земельного податку
2	Встановлення жорстких обмежень щодо купівлі-продажу земель, пріоритетність покупців та орендарів
3	Надання прав місцевим територіальним громадам у питаннях концентрації земель та контролю за земельними відносинами на відповідних територіях, укладання «соціальних» договорів із виробниками щодо створення додаткових робочих місць та участь у розвитку сільських територій
4	Побудова системи земельно-іпотечного кредитування, удосконалення оподаткування та інших складових економічних відносин в аграрній сфері
5	Концентрація механізмів державного регулювання з організації землевпорядкування, охорони земель, збереження родючості ґрунтів, територіального планування, консолідації та вимог щодо ефективного використання земель
6	Перегляд повноважень центральних та місцевих органів влади з організації земельних відносин і розвитку сільських територій, підпорядкування центрального органу влади з регулювання земельних відносин Кабінету Міністрів України
7	Ухвалення законодавчого акту, який в комплексі буде регулювати ринковий обіг земель сільськогосподарського призначення, створення сприятливих умов для функціонування сільськогосподарських виробників та розвитку сільських територій

Джерело: розробка авторів

Вбачається, що даний законопроект не тільки концентровано буде виражати збалансовану аграрну політику, але й сприятиме формуванню механізмів реалізації її пріоритетів на перспективу.

Проектом закону пропонується побудувати систему земельно-іпотечного кредитування шляхом ліцензування банків щодо спроможності кредитування на умовах іпотеки (застави) земель сільськогосподарського призначення.

Крім того, передбачається удосконалення законодавства з питань створення кооперативних банків, підтримка розвитку кредитних спілок і

мікрокредитування, що загалом створить специфічну систему кредитування сільгоспвиробників з урахуванням особливостей їхньої діяльності.

Підготовча робота в рамках запропонованого закону повинна мати реалізацію в рамках можливої моделі розвитку аграрної економіки. В цьому плані заслуговує на увагу пропозиція М.П. Мартинюка [6] про можливі варіанти аграрної реформи: 1-а – продовження мораторію на продаж землі; 2-га – запуск ринку земель у форматі продажу прав оренди; 3-тя – поетапний запуск ринку земель.

Дискусії науковців, практиків та політиків стосовно вибору одного чи іншого варіанту носять полемічний характер без суттєвих переваг, проте вони закріплюють основні вимоги до майбутніх реформ, це: захист законних інтересів власників земельних ділянок; забезпечення сталого землекористування; запобігання знецінення сільськогосподарських земель; підвищення капіталізації й ліквідності землі як економічного активу.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Аналізуючи поданий матеріал, можна сказати, що дослідження показують, що рівень активації дискусій і пропозицій щодо врегулювання ринкових земельних відносин ще не носить єдиного обґрунтованого варіанту вирішення проблеми, я тому, якщо держава пропонуватиме соціальний механізм захисту населення при земельних трансформаціях, то магістральним напрямом державної політики буде розвиток сільських територій.

Тому, встановлення прозорого ринку земель сільськогосподарського призначення – це не тільки і не стільки їх продаж, це насамперед можливість ефективного управління, одним з варіантів якого є орієнтація на великі земельні ділянки в формі агрохолдингів та агрокомпаній.

Література

1. Даниленко А. С. Формування ринку землі в Україні / А.С. Даниленко, Ю. Д. Білик. – К: Урожай. – 2006. – 275 с.
2. Гадзало Я. М. Земельна реформа: проблеми і перспективи розвитку аграрної економіки / Я. М. Гадзало, Ю. Я. Лузан // Економіка АПК, - 2017. – № 1. – С. 5–14.
3. Калетнік Г.М. Держане регулювання економіки: Навчальний посібник / Г.М. Калетнік, А.Г. Мазур, О.Г. Кубай // К.: «Хай-Тек Прес». – 2011. – 428 с.
4. Кириленко І. Г. Актуальні проблеми земельного ринку в Україні / І. Г. Кириленко, В. П. Кравчук // Економіка АПК. – 2012. – №5. – С. 26-29.
5. Лупенко Ю. О. Трансформація земельних відносин у сільському господарстві (аналітичний огляд) / Ю.О. Лупенко, О.В. Ходаківська // К.: ННЦ «ІАЕ». – 2015. – 52 с.
6. Мартинюк М.П. Економічні передумови та моделі запуску ринку земель в Україні / М.П. Мартинюк // Економіка АПК. – 2016. – № 12. – С. 16-21.
7. Національна доповідь щодо завершення земельної реформи; за наук. ред. Л.Я. Новаковського. – К.: Аграрна наука. – 2015. – 48 с.
8. Потіха А. Мораторій на продаж землі: за і проти [Електронний ресурс] / А. Потіха // Україна: події, факти, коментарі. – 2017. – № 9. – С. 51-59. – Режим доступу: <http://nbuviar.gov.ua/images/ukraine/2017/ukr9.pdf>.
9. Проект Закону “Про ринок земель” № 9001-д від 07.12.2011 [Електронний ресурс] / Г.М. Калетнік, Є.Я. Сігал, С.М. Терещук // Офіційний портал ВРУ. – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/>

10. Прутська О.О. Формування ринку землі в Україні: реалії та перспективи / О.О. Прутська // Збірник наукових праць ВНАУ. Серія: Економічні науки. – 2010. - № 4. – С. 11-18.
11. Саблук П.Т. Розвиток земельних відносин в Україні / П.Т. Саблук // К.: ННЦ, ІАЕ, 2006 – ННЦ, ІАЕ. – 2006. – 336 с.
12. Федоров М.М. Особливості формування ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні / М.М. Федоров // Економіка АПК. – 2007. – № 15. – С. 73-78.
13. Карпова І.В. Ринок землі в Україні як чинник розвитку іпотечного кредитування аграрного сектору економіки / І. В. Карпова // «Молодий вчений» 2017. – № 3 (43). – С. 664-667.
14. Зінчук Т.О. Європейський досвід формування ринку сільськогосподарських земель [Т.О. Зінчук, В.Е. Данкевич] / Економіка АПК. – 2016. – №12. – С. 86.

References

1. Dany`lenko A.S. Formuvannya ry`nku zemli v Ukrayini /A.S. Dany`lenko, Yu.D. Bily`k. – K: Urozhaj. – 2006. – 275 s.
2. Gadzalo Ya.M. Zemel`na reforma: problemy` i perspekty`vy` rozvy`tku agrarnoyi ekonomiky` [Ya.M. Gadzalo, Yu.Ya. Luzan // Ekonomika APK. – 2017. – # 1. – S. 5-14.
3. Kaletnik G.M. Derzhane regulyuvannya ekonomiky`: Navchal`ny`j posibny`k / G.M. Kaletnik, A.G. Mazur, O.G. Kubaj // K.: «Хай-Тек Pres»,. – 2011. – 428 s.
4. Ky`ry`lenko I.G. Aktual`ni problemy` zemel`nogo ry`nku v Ukrayini / I G. Ky`ry`lenko, V.P. Kravchuk // Ekonomika APK. – 2012. – #5. – S. 26-29.

5. Lupenko Yu.O. Transformaciya zemel'ny`x vidnosy`n u sil`s`komu gospodarstvi (analyt`chny`j oglyad) / Yu.O. Lupenko, O.V. Xodakivs`ka // K.: NNCz «IAE». – 2015. – 52 s.
6. Marty`nyuk M.P. Ekonomichni peredumovy` ta modeli zapusku ry`nku zemel` v Ukrayini / M.P. Marty`nyuk // Ekonomika APK. – 2016. – # 12. – S. 16-21.
7. Nacional`na dopovid` shhodo zavershennya zemel`noyi reformy`; za nauk. red. L.Ya. Novakovs`kogo, – K.: Agrarna nauka, 2015. – 48 s.
8. Potixa A. Moratorij na prodazh zemli: za i proty` [Elektronny`j resurs] / A. Potixa // Ukrayina: podiyi, fakty`, komentari. – 2017. – # 9. – S. 51-59. – Rezhy`m dostupu: <http://nbuviap.gov.ua/images/ukraine/2017/ukr9.pdf>.
9. Proekt Zakonu "Pro ry`nok zemel'" # 9001-d vid 07.12.2011 [Elektronny`j resurs] / G.M. Kaletnik, Ye.Ya. Sigal, S.M. Tereshhuk // Oficijny`j portal VRU. – Rezhy`m dostupu: <http://w1.c1.rada.gov.ua/>
10. Pruts`ka O.O. Formuvannya ry`nku zemli v Ukrayini: realiyi ta perspekty`vy` / O.O. Pruts`ka // Zbirny`k naukovy`x prac` VNAU. Seriya: Ekonomichni nauky`. – 2010. – # 4. – S. 11-18.
11. Sabluk P.T. Rozvy`tok zemel'ny`x vidnosy`n v Ukrayini / P.T. Sabluk // – K.: NNCz, IAE, 2006 – NNCz, IAE. – 2006. – 336 s.
12. Fedorov M.M. Osobly`vosti formuvannya ry`nku zemel` sil`s`kogospodars`kogo pry`znachennya v Ukrayini / M.M. Fedorov // Ekonomika APK. – 2007. – # 15. – S. 73-78.
13. Karpova I.V. Ry`nok zemli v Ukrayini yak chy`nny`k rozvy`tku ipotechnogo kredy`tuvannya agrarnogo sektoru ekonomiky` / I.V. Karpova // «Molody`j vcheny`j» 2017. – # 3 (43). – S. 664-667.
14. Zinchuk T.O. Yevropejs`ky`j dosvid formuvannya ry`nku sil`s`kogospodars`ky`x zemel` [T.O. Zinchuk, V.E. Dankevy`ch] / Ekonomika APK, 2016, #12. – S. 86.